
DIN ACTIVITATEA LUI DIMITRIE MOLDOVAN DUPĂ 1863.

PARTICIPAREA

LA DIETA DE LA SIBIU

Camelia VULEA

În perioada liberală, în cadrul mișcării naționale românești din Transilvania încep să se manifeste elemente din ierarhia funcționărească a imperiului, marcând și o deplasare de competență. Din rândul acestor elemente face parte și Dimitrie Moldovan, a cărui activitate a început încă din anii revoluției de la 1848-1849, afirmându-se în lupta pentru sprijinirea revendicărilor românești. A fost o personalitate care a știut să împace calitatea sa de funcționar imperial cu interesele poporului din care făcea parte. În rândurile ce urmează ne propunem să prezentăm câteva aspecte din activitatea sa de după 1863. În procesul afirmării și emancipării națiunii române din Transilvania, dieta din anii 1863-1864 a constituit un moment de răscruce, având o remarcabilă însemnătate. Prin problematica dezbătută și hotărârile luate, dieta a dat expresie dorințelor poporului român spre o viață națională liberă. În condițiile abandonării regimului absolutist și a introducerii unui regim politic liberal, se părea că obiectivele programelor naționale românești aveau să se îplinească. Importanța dietei de la Sibiu rezidă în faptul că pentru prima dată românii au devenit legal o națiune liberă și suverană¹. Pregătirea dietei din 1863-1864, așa-numita dietă românească de la Sibiu, a impus administrației Transilvaniei un efort deosebit. Preparativele au fost lungi și complicate de atitudinea reprezentanților maghiarilor. Dieta din 1863 a fost prima convocată pe baza unei legi electorale moderne, care extindea drepturile politice și asupra categoriilor nenobile și a antrenat la viața publică o masă de oameni mult mai mare, chiar dacă censul de opt florini era destul de ridicat.

Problema convocării dietei era pe cât de urgentă pe atât de complicată datorită sistemului politic bazat pe echilibrul celor trei națiuni politice și al celor patru religii recepte. Complicațiile erau sporite de faptul că urmau să fie prezenți și românii care doreau ca dieta să dezbată marile cauze naționale. Primul pas spre dietă a fost făcut de conferința regnicolară de la Alba Iulia unde au fost prezentate trei proiecte de lege electorală pe baza cărora urma să se aleagă dieta: al românilor, al sașilor și al maghiarilor. Dieta n-a fost convocată în 1861 și nici în 1862, fiind boicotată de guvernul maghiar de la Cluj care trebuia să facă pregătirile necesare. Protestele românilor față de această situație au atras înlocuirea guvernatorului Miko.

Problema se reactualizează în 1862 și întâlnește o atmosferă mai favorabilă. În decembrie 1862 începe conscrierea celor ce plătesc impozit de opt florini; sunt convocate adunările comitatense, scăunale și districtuale și se publică al doilea rescript pentru dietă, convocată pe 1 iulie, la Sibiu. Deschiderea lucrărilor s-a făcut într-o atmosferă de entuziasm în rândul românilor unde era privită ca o necesitate. Dieta s-a întrunit în cadru festiv, respectându-se ceremonialul feudal al Transilvaniei, în sala festivă a hotelului Împăratul Romanilor. Președinte al dietei a fost numit Gustav Groisz, iar comisar plenipotențiar al împăratului a fost numit Folliot de Crénneville. Au asistat la deschidere 101 regaliști și deputați, cu

¹ Grigore Chiriță, *Dieta Transilvaniei de la Sibiu (1863) în conștiința politică românească a epocii*, în *Revista de istorie*, tom 40, nr. 2, 1987, p.1059-1077; S. Retegan, *Date statistice din arhiva Guvernului Transilvaniei privitoare la comitatul Hunedoara în anii guvernării liberale*, în *Sargeția*, 13, 1977, p. 377-396.

excepția maghiarilor care au refuzat să participe. Explicația este tocmai majoritatea relativă a românilor în dietă, care devine astfel una absolută.

Ca de obicei se înaintează propunerile împăratului în număr de 11 propozițiuni. Se adoptă apoi răspunsul la mesajul tronului, care anunța restituirea vechii constituții a principatului care urma să fie adusă la zi. Se afirma nevalabilitatea legilor din 1848 și se subliniază importanța menținerii autonomiei Transilvaniei². Dieta a luat în discuție reorganizarea pe baze moderne a justiției, construirea de căi ferate, înființarea unui tribunal suprem, a unei bănci. Propozițiunile împărătești puneau pe ordinea de zi: înarticularia națiunii române și a confesiunilor ei, reglementarea folosirii limbii patriei în afacerile publice, întocmirea unei legi electorale, stabilirea modalității de alegere a reprezentanților Transilvaniei în Senatul imperial, reîmpărțirea politică a țării, reglementarea administrației, a justiției, înființarea unui tribunal suprem, modificarea patentei imperiale din 1854, introducerea cărților funduare, înființarea unei bănci ipotecare.

Recunoașterea națiunii române a fost cel mai important proiect din cele 11 propuse. Ea răspundea idealului de veacuri al românilor. La Sibiu românii au propus ca modalitate practică a "înarticularii" o autonomie politică colectivă a entității românești, asemănătoare aceleia a vechilor națiuni. În dietă au fost propuse patru proiecte de legi asupra propozițiunii întâia: al guvernului, al comisiei dietale și două ale consilierului sas Jacob Rannicher. Dezbateri aprinse se desfășoară pe marginea constituției Transilvaniei. La 7 septembrie este votat proiectul de lege al comisiei și a fost sancționat de împărat prin rescriptele din 26 octombrie 1863 în urma căruia apare "Legea privind efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor sale".

Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei a constituit un alt obiectiv al luptei naționale. Proiectul de lege pregătit de o comisie condusă de Gustav Groisz și revizuit la Viena prevedea egalitatea celor trei limbi în viața publică, posibilitatea ca cetățenii să se adreseze autorităților politice și judecătorești în oricare din aceste limbi. Dar corespondența urma să se facă în limba oficială, și anume, germana. Dezbaterile propriu-zise ale legii încep în 14 septembrie, sunt greoaie și monotone. Legea a fost adoptată la 29 septembrie, după zece ședințe, dar viața ei n-a fost prea lungă pentru a răspunde speranțelor cu care a fost investită.

D. Moldovan s-a numărat printre românii antrenati de acest eveniment de o importanță majoră pentru viitorul poporului din care făcea parte. El nu a putut urma recomandarea lui Șuluțiu de a nu candida pentru vreun mandat de deputat, deoarece înalților funcționari li s-a impus să facă parte din dietă. Nu a candidat în primul tur pentru că se aștepta să fie numit ca și regalist. Dar după ce profesorul brașovean Gavril Munteanu, ales la primul tur de scrutin în două cercuri electorale, a renunțat la mandatul de deputat de Ighiu, D. Moldovan a candidat pentru acest mandat. În legătură cu această situație, în 12 iulie 1863, Axente Sever își exprima regretul pentru nealegerea sa și este convins că acest lucru este o răzbunare a episcopului Șaguna deoarece este prietenul lui și cumnatul lui Șuluțiu³. Evident că o astfel de acuză este foarte greu de verificat dar și foarte greu de crezut deoarece este absurd de presupus că Șaguna, care era un conducător de seamă al românilor, s-ar fi compromis în acest mod. Apoi explicația acestei atitudini este copilărească, și anume, gelozia pe prietenia dintre Moldovan, Axente și Șuluțiu.

Procesul verbal al comitetului electoral comitatens din Alba Iulia, din 24 iulie 1863, demonstrează că D. Moldovan a câștigat alegerile. Aceasta e explică de ce a depus jurământul de deputat în 21 august, la o lună și jumătate după începerea lucrărilor dietei. Odată ales deputat, D. Moldovan a fost prezent la ședințele dietei, dar nu a participat la dezbateri. Această rețineră, L. Botezan o explică astfel: fie că nu avea darul oratoriei, fie prin poziția lui de înalt funcționar guvernamental. Explicația ar putea fi și alta, deoarece nici la conferința de la Sibiu sau la cea de la Alba Iulia nu a luat cuvântul deși nu ocupa această

² S. Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Ed. Dacia, Cluj, 1979, p. 83-87, 57-61; idem, *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în dieta de la Sibiu (1863-1864)*, în *A.I.I.N.*, Cluj, 14, 1971, p. 119; idem, *Pregătirea dietei de la Sibiu 1863-1864*, în *A.I.I.N.*, Cluj, 12, 1969, p. 53-74.

³ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Cluj-Napoca, (în continuare ANDJCj), *Fond personal D. Moldovan*, nr. 228.

poziție înaltă în aparatul funcționăresc al statului. Părerea noastră este că ar putea fi vorba de o oarecare reținere în fața frunțașilor de seamă ai poporului român, pentru care avea o mare admirație. Deși le dă sfaturi cum să acționeze într-un moment sau altul, D. Moldovan considera, probabil, că nu se ridică la nivelul acestora.

Funcția sa la cancelaria aulică l-a determinat, în general, să se situeze pe pozițiile oficiale ale regimului liberal-constituțional de la Viena cu prilejul votării de către dietă a proiectului de legi privind recunoașterea limbii române ca limba oficială în administrația și justiția Transilvaniei, egal îndreptățită cu cea maghiară și germană. Împreună cu ceilalți funcționari români prezenți, s-a alăturat deputaților sași, susținând versiunea oficială a legii. Pe lângă o serie de aspecte pozitive au fost și unele elemente negative privind obligativitatea folosirii limbii germane în corespondența cu autoritățile militare din Transilvania sau cu cele centrale din Viena. Se pune întrebarea cât de dispus era regimul de la Viena să facă concesii românilor, chiar dacă avea nevoie de ajutorul lor. Pentru a putea participa la lucrările dietei D. Moldovan a solicitat concediu pe care cancelarul aulic Nadasdy i l-a acordat⁴. În această perioadă a purtat corespondență cu A. Sever care îi scrie despre motivele absenței sale din dieta de la Sibiu⁵. Deși la dieta a fost trimis un protocol al alegătorilor din cercul său pentru alegerea sa ca deputat, el dorește doar președenția sedrei din Făgăraș. Ca argumente sunt aduse presiunile exercitate de socrul său și soția sa pentru a-l îndepărta de certurile pe care le avea cu maghiarii de pe acele meleaguri⁶.

Correspondența sa cu cancelarul aulic Nadasdy arată nemulțumirea cancelarului de mersul lucrurilor în dietă. Această situație rezulta din neînțelegerea justă a noțiunilor de constituție și parlamentarism din partea celor mai influenți membrii ai săi⁷. Este contrariat de comportamentul secretarului Vaida pe care-l învinuiește de opoziție parlamentară. Roagă să se atragă atenția în acest sens și vicepreședintelui Alduleanu și recomanda românilor să fie mai maleabili față de cele două proiecte de legi pentru ca dieta să nu dea satisfacție opoziției maghiare. În 18 septembrie solicita lămuriri cu privire la pedicile ce stau în calea intrării lui A. Sever în dietă⁸. Cei doi au abordat și alte probleme aflate la ordinea zilei, majoritatea legate de desfășurarea dietei.

Între sesiunea din 1863 și cea din 1864, D. Moldovan a fost printre cei 26 de deputați care au reprezentat dieta Transilvaniei în Senatul imperial, așa cum se atesta în 12 octombrie 1863⁹. Nici aici nu a luat cuvântul, ci s-a mulțumit să observe atmosfera vieneză și să stabilească legături cu personalitățile aflate la conducerea țării, dar și între români pentru o colaborare deplină. Casa în care locuia D. Moldovan și cea locuită de V.L. Pop au fost, pe timpul sesiunii parlamentului central, loc de întâlnire a deputaților români, așa cum arăta G. Barițiu. Senatul și-a început lucrările în toamna 1863 și s-a încheiat la 15 februarie 1864.

Dieta și-a reluat lucrările în 23 mai 1864. D. Moldovan a păstrat aceeași atitudine deja cunoscută. După încheierea lucrărilor dietei D. Moldovan a fost desemnat din nou să participe la Senatul imperial, adoptând aceeași atitudine de expectativă. La 24 ianuarie 1864 D. Moldovan a primit o scrisoare de la un prieten, Gneis, care îi critica pe deputații români din dietă pentru lipsa de acțiune¹⁰. Corespondența cu baronul Reichenstein¹¹, din 8 iulie 1864 evidențiază trei probleme care au preocupat dieta: reglementarea administrației, justiției, împărțirea administrativă a țării.

În 1865 devin oficiale tratativele secrete până atunci dintre curtea de la Viena și aristocrația maghiară. Astfel, viața politică din imperiu primește un alt curs care amenința toate realizările de până atunci ale românilor, câștigate cu greu și cu multe sacrificii. Aceste tratative se vor termina în 1865 cu înlocuirea primului-ministru Schmerling, a cancelarului Ungariei Zichy cu Maylat, iar a celui transilvan

⁴ *Ibidem*, nr. 5.

⁵ *Ibidem*, nr. 225, 227.

⁶ *Ibidem*, nr. 229, 230, 226.

⁷ *Ibidem*, nr. 265.

⁸ *Ibidem*, nr. 266, 267.

⁹ *Ibidem*, nr. 7.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 249.

¹¹ *Ibidem*, nr. 365.

Nadasdy cu Haller. Știrile despre aceste tratative i-au alertat pe liderii români. La 13 iulie 1865, mitropolitul Șuluțiu îi scria "că-i mare frica sau sfara decât pericolul", exprimându-și speranța că monarhul "bun și drept" nu-și va încălca promisiunile făcute românilor. În 4 august, Șuluțiu, relatându-i consfătuirea dintre Miko și Bornemisza cu nemeșimea locală, afirma că acțiunile nobililor maghiari "n-or să nimicească acvițiunile noastre național politice până acum dobândite". Dar în 8 septembrie 1865 abandonează acest ton optimist și se întreabă dacă românii ar trebui să participe la o nouă dietă. Dar această participare ar putea fi interpretată ca o recunoaștere a legilor din 1848, dar și a nulității cuceririlor dintre 1863-1864. Cu toate acestea, Șuluțiu este pentru participarea la o nouă dietă.

Dezbateră pe marginea dilemei legate de participarea la noua dietă continuă. Adresându-se lui Barițiu, D. Moldovan îi expune hotărârea de a nu participa la lucrările noii diete, la care a fost numit regalist¹². În cazul în care cei doi vor participa la dietă le sugera să ia cuvântul la dezbateri în limba română, iar dacă vor fi obstrucționați, să-și declare în maghiară poziția față de legile din 1848. Le mai cerea să dezaprobe votarea uniunii pe motiv că reprezintă o încălcare a "drepturilor popoarelor conlocuitoare" și să părăsească sala. Pe lângă acestea le mai sugera să ceară repunerea în vigoare a legilor votate la Sibiu între 1863-1864. D. Moldovan n-a participat la dieta nobiliară de la Cluj pe motiv că era bolnav, lucru confirmat și de G. Barițiu.

Această schimbare de atmosferă se oglindește și în mișcările de personal efectuate de Beldi Ferenz, comite suprem la Cetatea de Baltă, unde se aflau și doi juzi români¹³.

În 1866 D. Moldovan manifesta prudență în viața politică dar la sfârșitul lui îl sprijină pe Ioan Rațiu în înaintarea memoriului semnat de 1493 de intelectuali pasiviști. Adresat împăratului, memoriul cerea respingerea uniunii din 1848 și respectarea autonomiei Transilvaniei, convocarea unei noi diete și recunoașterea legilor din 1863. Dar, adresându-se lui G. Barițiu își exprima îndoiala că memoriul va fi rezolvat, anunțând și apropiata dizolvare a cancelariei aulice de la Viena care se va realiza în 17 martie¹⁴.

Odată cu sfârșitul cancelariei aulice ia sfârșit și cariera de funcționar a lui D. Moldovan. Printre motivele pensionării sale ar putea fi și atitudinea sa politică, de apărare a intereselor naționale. În lunga sa carieră de funcționar imperial, D. Moldovan a fost un apărător de nădejde al mișcării naționale, cum îl numea Al.S. Șuluțiu. D. Moldovan a trăit într-o epocă de efervescență națională și s-a integrat perfect în cadrul ei, a fost un om al epocii sale.

Dar activitatea sa nu s-a limitat doar la participarea la dieta sibiană, ci a avut o sferă de cuprindere mult mai vastă. Corespondența purtată de către D. Moldovan cu diferiți fruntași ai românilor conține informații de primă importanță pentru români. Din cuprinsul acestei corespondențe aflăm despre problemele aflate pe ordinea de zi a preocupărilor românilor în lupta lor pentru dreptul la libera dezvoltare națională. Aceste preocupări nu erau doar de natură politică, ci se refereau și la probleme de natură religioasă, culturală sau școlară. În aceea perioadă eforturile conducătorilor români se îndreptau și spre restabilirea autocefaliei bisericii ortodoxe române din imperiu prin separarea ierarhică de patriarhia din Carlovitz și reînființarea mitropoliei române. Alături de acești fruntași, D. Moldovan participă la stabilirea obiectivelor vizate de românii din capitala imperiului și a problemelor ce se aflau în dezbateră instituțiilor imperiului, și anume: 1. cauza limbilor; 2. reprezentarea sașilor; 3. reprezentațiunile românilor; 4. consilierii de școală; 5. problema mitropoliei ortodoxe; 6. problema grânicerească (din Năsăud și Sibiu); 7. magistratul Sebeșului¹⁵.

Își exprimă în fața lui G. Barițiu¹⁶ speranța că bunul Dumnezeu îi va juta pe români să izbutească în chestiunea mitropoliei. El descrie starea mitropoliei greco-catolice care era la fel de precară ca și cea a bisericii ortodoxe, aflată în situația de a reprezenta o religie nereceptă. Concluzia cea mai importantă care s-ar putea desprinde de aici este îndemnul spre unitatea religioasă a românilor. Deși el este ortodox n-a

¹² G. Barițiu și contemporanii săi, București, 1981, scris. XXIII, p.159-161.

¹³ Fp. D. Moldovan, nr. 331.

¹⁴ G. Barițiu și contemporanii săi, scris. XXXV, p.162.

¹⁵ Ibidem, scris. XXVI, p. 148-150.

¹⁶ Ibidem, scris. XXVIII, p. 151-154.

făcut niciodată diferențe între ortodocși și greco-catolici, așa cum foarte bine se poate observa în bogata corespondență purtată cu mitropolitul Șuluțiu. Mergând pe linia unității românilor, D. Moldovan condamna orice acțiune îndreptată împotriva vreunui membru al unei religii, fie ortodoxă, fie greco-catolică. El îndeamnă la unitate în jurul lui Șuluțiu care, și românii ortodocși nu ar trebui să uite, a dovedit de nenumărate ori abnegație pentru cauza națională, făcând demersuri la Viena pentru dezideratele românești. Acest îndemn îl adresa mai cu seamă ortodocșilor din Brașov care îl primiseră rău pe Șuluțiu într-una din vizitele sale. D. Moldovan militează tocmai împotriva manifestărilor de dezbinare națională determinate de apartenența la o confesiune sau alta, mai ales în acele momente care cereau cu prisosință ca românii să acționeze unitar. Arată chiar că Șuluțiu le-a urat succes ortodocșilor în acțiunea de restaurare a mitropoliei.

În legătură cu mitropolia ortodoxă, informații primește de la Zenovie Pop care îi relatează discuția avută cu Nadasdy în această problemă, legată direct de cea națională a românilor transilvăneni. Restaurarea acestei mitropolii a făcut peste tot o impresie bună¹⁷.

Șuluțiu i se adresează lui D. Moldovan arătând că este hotărât să lupte pentru autonomia bisericii românești din Transilvania, aceasta cu atât mai mult cu cât a fost numit un canonic latin ca reprezentant al uniților pentru probleme religioase fundamentale și școlare din guberniu. Numirea acestui canonic a reprezentat o dublă încălcare a statului bisericii, deoarece s-a hotărât ca renumerația lui să se facă din banii fundației bobiene cu suma de 262 florini, fără a fi întrebați și românii. Ori din fondurile fundației bobiene numai el și capitulul au dreptul să facă plăți, dar și acestea numai către preoți uniți și nu latini¹⁸. Îl avertizează pe D. Moldovan că această problemă ar putea trece și pe la cancelarie și îl roagă să urmărească, la cancelarie, evoluția cererii sale cu privire la capitolul¹⁹. Își exprimă speranța că Șaguna se va întoarce de la Viena ca și mitropolit, cu atât mai mult cu cât dorește să se retragă din funcție și, astfel, va rămâne un urmaș pentru conducerea luptei naționale.

Problema Capitulului o va aborda și mai târziu, mulțumindu-i lui D. Moldovan pentru veștile pe care i le-a trimis în legătură cu această problemă²⁰. După ce anterior făcuse apeluri la concordie religioasă, acum îl acuza pe Șaguna că se folosește de micile divergențe dintre membrii celor două confesiuni pentru a tulbura concordia dintre credincioși. Practic, prin aceste acuze pe care le aduce lui Șaguna, Șuluțiu nu se dovedește mai presus de acesta și, nu se poate spune că în acest mod contribuie la restabilirea concordiei dintre credincioșii români, cu atât mai mult cu cât se adresează lui D. Moldovan și nu lui Șaguna în persoană. Tot odată îi mulțumește lui D. Moldovan pentru "bunele înștiințieri", demonstrând din nou, dacă mai era necesar, bogăția informațiilor oportune regăsite în scrisorile lui D. Moldovan.

Șuluțiu i se adresează și în problema unor divergențe dintre credincioșii din Bucerdea²¹. Este de fapt o scrisoare către Șaguna, răspunzând probabil uneia primite, în care caută scuze și explicații pentru acuzele aduse de Șaguna referitor la întâmplarea de la Bucerdea privind unele treceri forțate de la ortodoxism la religia greco-catolică. Șuluțiu îi scrie că este greu de crezut că supușii săi au săvârșit asemenea acte și, în același timp este dureros pentru el, și se obligă să-i aducă la cunoștință numărul celor ce au trecut de la religia ortodoxă la cea catolică. Adaugă apoi că dacă aceste treceri parohul le-a făcut după lege atunci el nu a greșit. Șuluțiu arată că el s-a străduit din totdeauna să existe bună înțelegere între cele două biserici, fără a urmări interese particulare. Observăm aici o atitudine dublă a lui Șuluțiu. Pe de o parte își exprima regretul că asemenea fapte au putut fi săvârșite de către supușii săi, iar pe de altă parte spune că nu este nimic rău dacă trecerile s-au făcut legal. Teoretic, se poate afirma că Șuluțiu aproba, indirect, acțiunile de prozelitism greco-catolic. Apoi, indirect, îl acuză din nou pe Șaguna de dezbinare religioasă, scriind că el s-a străduit permanent să existe concordie între cele două religii, dar probabil i-a lipsit sprijinul. Șuluțiu nu pierde mult timp pentru a găsi o explicație, desemnând repede un posibil vinovat, scriind că, după știrca lui, parohul ortodox a contribuit prin purtarea lui la hotărârea

¹⁷ *Fp. D. Moldovan*, nr. 278.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 311.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 312, 313.

²⁰ *Ibidem*, nr. 314.

²¹ *Ibidem*, nr. 314b.

credincioșilor de a-l părăsi, care se face astfel vinovat de pierderea propriilor credincioși. Șulăuțiu mai identifică apoi trei motive sau chiar scuze ale acestei situații. În primul rând, spune el, asemenea treceri se înregistrează și în sens invers, de la confesiunea greco-catolică la cea ortodoxă și se vor mai înregistra. În al doilea rând se poate ca dogmele, învățăturile și preotul să nu fi reușit să-i lege de o anumită confesiune sau, aceste strămutări să fie cauzate uneori de preoți care, fiind săraci, urmăreau de multe ori propriile interese neglijând serviciul divin.

D. Moldovan are în vedere și probleme școlare²². Este vorba de cele doua posturi de consilieri școlari pentru școlile românești (greco-catolice și ortodoxe), vacante la guvernul Transilvaniei. Dintre ortodocși aflăm că fusese propus Pavel Vasici care a acceptat și G. Barițiu, propus pentru școlile greco-catolice care, deși solicitat de D. Moldovan și mitropolitul Al.S. Șulăuțiu, a refuzat.

La 22 aprilie fusese dat un ordin privind înființarea unui Institut de consilieri de școală. Șaguna scrie că acest Institut era preconizat a fi spre folosul "școlilor noastre diecezane" și se potrivea cu autonomia bisericească. Prin urmare, în 4/16 iunie 1861, într-un raport către "Înalt Guvern Regesc"²³, Șaguna arată atitudinea scaunului episcopal față de acest institut. Efectele înființării institutului sunt considerate binecuvântate, contribuind la creșterea pregătirii culturale prin școli și dascăli calificați. Prezența consilierului pentru probleme școlare Pavel Vasici era de bun augur pentru poporul care până atunci a fost condus doar de funcționari de "naționalitate și confesiune străină", care nu manifestau interes pentru problemele ridicate de români, ceea ce a făcut să fie priviți cu neîncredere de către popor. Inspectorul actual fiind român, poporul i-a dat toată ascultarea. Institutul Consilierilor Școlari a fost acceptat de biserică pentru că nu afecta autonomia acesteia și permitea bisericii să controleze, în continuare, școlile. Această atitudine a fost adusă și la cunoștința lui D. Moldovan pentru a interveni în această direcție.

În calitatea sa de consilier aulic, D. Moldovan a avut o activitate diversă. Astfel, este rugat de către Gneis să-l ajute în difuzarea lucrării sale despre degrevarea proprietății urbariale²⁴. A contribuit la rezolvarea unor probleme de moștenire familială în urma reglementării urbariale²⁵ sau a unei probleme referitoare la acordarea de ajutor material²⁶. În calitate de consilier a participat la diferite ceremonii cu ocazia instalării ca episcop al eparhiei române din Caransebeș, în 1865²⁷ a lui Ioan Popasu. A intervenit în probleme de schimbări din funcție²⁸, pensionări fără comunicarea motivelor, înainte de termen²⁹, sau intervenții pentru numiri în posturi³⁰.

Rugat de A. Sever a intervenit pentru rezolvarea favorabilă a cererii locuitorilor din Alba Iulia împotriva câtorva unguri în cauza unei sume de despăgubire în valoare de 12000 florini, alocată celor care au avut de suferit la 1848³¹. Autoritățile orașului, în loc de a face o cercetare în acest scop, pentru a împărți banii proporțional, au propus alocarea lor unor scopuri filantropice, unor spitale. În realitate, banii au fost împărțiți "numai la Gyuri, Pista și Gergely". El cere ca aceste persoane să returneze banii, iar aceștia să fie împărțiți în mod echitabil. Dar cei care au luat banii au recurs la guvernul și cancelarie, începând astfel un proces, fără ca Moldovan să mai precizeze rezultatul procesului.

În continuare ne vom opri și asupra altor domenii de interes ale lui D. Moldovan, în măsura în care materialul documentar ne va permite. Un asemenea domeniu de interes se referă la dezbaterile asupra căilor ferate în Transilvania și la atitudinea lui D. Moldovan față de această problemă. Nu vom insista prea mult asupra acestui aspect al activității sale, deoarece acesta a făcut obiectul unui alt studiu.

²² *Ibidem*, nr. 164-168; G. Barițiu și contemporanii săi, scris. XXVI, p.148-150.

²³ *Fp. D. Moldovan*, Acte în problema consilierilor școlari și a învățământului general din Transilvania, nr. 166.

²⁴ *Ibidem*, nr. 251, 250.

²⁵ *Ibidem*, nr. 276.

²⁶ *Ibidem*, nr. 238.

²⁷ *Ibidem*, nr.279.

²⁸ *Ibidem*, nr.283.

²⁹ *Ibidem*, nr.284.

³⁰ *Ibidem*, nr.285, 275.

³¹ *Ibidem*, nr.231.

Începuturile construcției de căi ferate în Transilvania sunt legate de pătrunderea capitalului austriac, care profita de industria nedezvoltată a provinciei, rămasă la nivelul micii producții de mărfuri, cu capitaluri mici și o transforma într-un debușeu sigur pentru produsele finite ale industriei austriece. Întrevăzând posibilitatea realizării unor profituri materiale, nobilimea maghiară, burghezia săsească și tânăra burghezie română vor susține realizarea proiectului de căi ferate din Transilvania, legarea acestora cu cele din Moldova și Țara Românească. Românii vedeau în aceasta o posibilitate de întărire a legăturilor cu românii de peste munți.

Transilvania a avut de-a lungul perioadei liberale faima de a fi singura provincie a imperiului lipsită de o cale ferată. Nu lipseau doar căile ferate, ci și șoselele moderne, pietruite, râurile canalizate. Regiuni întregi erau toamna și primăvara complet izolate. La toate aceste neajunsuri se adaugă costurile mari ale transporturilor și din cauza vămilor interne. Se impunea, ca o necesitate vitală pentru Transilvania, modernizarea mijloacelor sale de transport. Chestiunea construirii căilor ferate își are începuturile în anul 1847, iar inițiativa a aparținut Sibiului și Brașovului³². O delegație a acestor orașe s-a prezentat la Bratislava și Viena pentru a discuta cu autoritățile imperiale posibilitatea construirii unei căi ferate care să lege cele două orașe. Se pare că cererile delegației au primit un răspuns favorabil dar izbucnirea revoluției din 1848-1849 a pus capăt acestei inițiative.

Problema drumului de fier a fost folosită ca un instrument de guvernul central și devenise teren de luptă între naționalități. Referitor la această situație G. Barițiu scrie: "În Transilvania calea ferată care se ceruse mai de înaintea se prefăcuse unealta politică în mâna guvernului central și teren de luptă între naționalități. Aristocrația feudală alerga zi și noapte ca să înduplece pe guvern a da concesiune pentru continuarea calei ferate de la Oradea Mare către Clusiu, și de acolo în direcțiunea precum o vedem în zilele noastre până la Brașov. Din contră săsimea din Sibiu și de primprejur luptase foarte mult pentru linia de la Arad cu condițiunea ca aceea să treacă de la Sibiu prin Turnu Roșu în România. Brașovenii se temeau ca nu cumva în cazul din urmă municipiul lor să rămâie cu totul lăsat la o parte din comerțul cu lumea mare, de aceea cetatea și comunele din district trimiteau dintr-un timp în altul plenipotenți, pe Carol Maager la Viena, pe G. Barițiu la București spre a lucra pentru joncțiunea liniilor, sau pe la Buzău, precum se plănuise mai de mult, adecă la 1856 sau pe la Predeal. Guvernul austriac răspundea la toți: voi da concesiune la aceia cari vor trimite deputați la senatul imperial"³³.

Pe lângă această condiție, habsburgii au alimentat controversele dintre susținătorii liniei ferate Oradea-Cluj-Brașov și cei ai liniei Arad-Simeria-Alba Iulia-Sibiu-Turnu Roșu. Un lucru era sigur, și anume, devenise necesară înzestrarea Transilvaniei cu o cale ferată și legarea ei de centrul imperiului.

Construirea unei căi ferate a fost o problema ce i-a preocupat pe reprezentanții nobilimii maghiare și cei ai burgheziei săsești în primul deceniu după revoluția de la 1848. Era impusă de evoluția economiei capitaliste, în condițiile înlăturării legiurilor agrare apăsătoare, a desființării iobăgiei în urma legilor din 1848-1854. Utilitatea unei astfel de căi ferate a fost demonstrată de intrarea în funcțiune a liniei care lega Baziaș de Oravița în anul 1854. Această linie a permis valorificarea produselor industriale și miniere de la Dognecea, Ocna de Fier, Bocșa, Reșița, Doman și Anina.

S-au ivit însă divergențe între reprezentanții burgheziei săsești din Sibiu și cei ai nobilimii maghiare care avea centrul la Cluj. Fiecare grupare a propus un traseu care servea mai bine interesele proprii, aducând și argumente în acest sens. Sașii doreau construirea unei căi ferate pe traseul Arad-Deva-Simeria-Vințu de Jos-Sibiu-Turnu Roșu, cu o linie secundară spre regiunea carboniferă din Valea Jiului și o altă spre Alba Iulia. Această linie ar fi asigurat legătura cu partea de răsărit a monarhiei, cât și joncțiunea cu cea care urma să se construiască în Țara Românească de la București spre Brăila sau Cernavodă. Construirea acestei linii avea scopul de a asigura burgheziei săsești din Sibiu controlul

³² L. Palihovici, *Contribuții la cunoașterea istoricului construirii primelor căi ferate din Transilvania*, în *Apulum*, 19, 1981, p. 293; S. Retegan, *Dieta...*, p. 228; L. Vaida, *Prima cale ferată din Transilvania*, în *ActaMN*, 8, 1970, p. 287-298.

³³ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1890, vol. III, p. 149; G. Barițiu și contemporanii săi, scris. XXVI, p. 147-148.

comerțului cu țările române și Peninsula Balcanică, dominat până acum de brașoveni. Un argument în favoarea acestei linii era traseul scurt și costul redus.

Brașovenii, ca răspuns, vor susține linia ferată Oradea-Cluj-Brașov, susținută de nobilimea maghiară. Această cale ar fi permis nobilimii maghiare să valorifice cu profituri mari pământul și produsele agricole și animaliere obținute pe moșiile ei³⁴. În sprijinul acestei linii se susțineau avantajele economice ale unei linii care ar fi străbătut întreaga Transilvanie.

Intellectualitatea și burghezia română nu au intervenit direct în această dispută până în anul 1861, deoarece fuseseră lipsiți de mijloacele de a o face, de drepturi politice și de reprezentanți care să-și spună părerea. Din 1862 intelectualii români încep să-și exprime pozițiile în presă, distingându-se G. Barițiu și D. Moldovan, care împărtășeau puncte de vedere apropiate.

Mulți proprietari de pământ, conștienți de avantajele unei linii ferate, au oferit la prețuri avantajoase materialele de construcție, precum și terenul necesar. Printre primele instituții care și-au dat seama de avantajele materiale oferite de transportul pe calea ferată au fost camerele de industrie și comerț, care au avansat propuneri cu privire la traseele căilor ferate. La începutul construcției acestor căi de comunicație se simțea lipsa mâinii de lucru calificate, fapt ce a impus aducerea de specialiști din străinătate. Această situație a determinat costul ridicat. Pentru lucrările necalificate s-a folosit forța de muncă autohtonă.

Dreptul de decizie în această chestiune financiară revenea, potrivit constituției din 1861, Senatului imperial. Acesta însă nu era dispus să sprijine nobilimea maghiară din Ungaria și Transilvania atâta timp cât aceasta boicota regimul. Criza financiară a imperiului făcea ca simpatiile să meargă spre linia Arad-Sibiu, mult mai ieftină. În cea de a doua sesiune a sa, în mai 1864, dieta a ales un comitet special care a acceptat moțiunea lui Maager ca ieșirile căii ferate ale Transilvaniei să se facă pe la Brașov. Dezbaterile chestiunii în dietă a determinat acutizarea conflictului dintre maghiari și sași. În cele din urmă, în iulie 1865, senatul a votat continuarea liniei Arad-Vinț spre Turnu Roșu și nu spre Brașov.

În calitate de înalt funcționar aulic, D. Moldovan a primit însărcinarea să întocmească un referat în această problemă, pe care l-a înaintat la 5 martie 1862, în limba germană. Prin el se pronunța pentru linia Oradea-Cluj-Brașov, la fel ca și Barițiu, aducând argumente economice, sociale, politice și militare³⁵.

Din punct de vedere economic această linie va stimula dezvoltarea agriculturii, industriei și a comerțului în regiunea cuprinsă între Oradea și Brașov. Agricultură Transilvaniei se practica pe suprafețe restrânse și puțin productive. În anii cu recolte compromise, când producția de porumb era necorespunzătoare, agricultura Transilvaniei nu avea posibilitatea de a asigura necesarul de consum. În schimb, când recolte erau bogate, agricultorii nu-și puteau valorifica produsele. Se crea astfel un paradox, determinat tocmai de lipsa căilor ferate. Construcția liniei Oradea-Cluj-Brașov ar fi fost benefică în ambele situații. În cazul în care recolta era slabă, se puteau importa rapid produsele necesare, iar în anii bogați surplusul de cereale ar putea fi valorificat în alte părți ale monarhiei.

Prin construirea acestei căi ferate s-ar pune în valoare renumitele vinuri de calitate superioară din Transilvania. Lipsa mijloacelor de transport îi obliga pe viticultori să-și vândă produsele la prețuri mai mici decât cele de calitate inferioară din alte părți ale monarhiei, dar care aveau avantajul unei piețe de desfacere. Lipsa căilor ferate făcea ca bogățiile Transilvaniei, cărbunele, pădurile, minereurile de fier, să nu poată fi puse în valoare decât într-o măsură nesatisfăcătoare. Erau bogății care ar putea contribui la progresul economiei și la creșterea nivelului de trai al populației. De asemenea, apele minerale cu proprietăți curative nu reprezentau nici o valoare când ar fi putut rotunji veniturile. În această situație se afla sarea de la Ocna Dej, Cojocna, Turda și Ocna Mureș. Transportarea ei cu care trase de boi o făcea să fie scumpă și greu de vândut.

Erau argumente de natură economică menite să convingă autoritățile de avantajele pe care le prezenta traseul Oradea-Cluj-Brașov. Ea putea stimula circulația mărfurilor din interiorul Transilvaniei și putea contribui la intensificarea comerțului cu Ungaria și România.

³⁴ L. Botezan, *Dimintrie Moldovan un fiu al Devei. Rolul lui în viața politică a Transilvaniei în perioada 1848-1867*, în *Sargeția*, XXV, 1992-1994, p. 609; S. Retegan, *Dieta...*, p. 229; L. Palihovici, *op. cit.*, p. 294-298.

³⁵ L. Botezan, *loc. cit.*, p. 610.

Nobilimea maghiară și burghezia brașoveană argumentau că linia Oradea-Cluj-Brașov, urmând să străbată mai multe comitate cu o populație majoritară românească, precum și o parte din scaunele săsești și secuiești, va satisface toate naționalitățile din Transilvania, aducând avantaje chiar și pentru moșii din Apuseni, deoarece trecea pe la Turda și prin apropiere de Alba Iulia.

Se va putea realiza un control administrativ mai eficient asupra Transilvaniei, iar transilvănenii vor ajunge în capitala "cu mare cruțare de bani și de timp" pentru a-și rezolva afacerile. În acest fel locuitorii s-ar apropia de inima imperiului, de capitala sa și de monarh. Lipsa unor mijloace de transport, care să lege Transilvania de restul monarhiei îi face pe locuitori să se simtă îndepărtați de Viena. Ca argument este invocată diferența de timp dintre efectuarea unei călătorii spre apusul imperiului și aceea spre estul Transilvaniei. Unui călător îi trebuiau 48 ore pentru a parcurge distanța Oradea-Viena, datorită trenurilor, în timp ce pentru a ajunge la Brașov erau necesare 2-3 săptămâni, deoarece se călătorea cu poștalionul.

Această absență a mijloacelor de transport făcea ca deplasarea unităților militare să fie foarte dificilă. Un regiment avea nevoie de 20-25 zile pentru a ajunge de la Oradea la Brașov. De aceea construirea unei căi ferate între aceste două localități ar fi foarte folositoare în caz de pericol extern³⁶.

D. Moldovan apela și la alte argumente, la raportul a trei ingineri care au prospectat acest traseu în anii 1856-1857, la asentimentul dat de consilierul ministerial, cavalerul de Geza. În 1860, la rapoartele contelui Toldalagi, la petițiile autorităților comitatene, scaunale și orășenești. La aceste argumente se adaugă acela că pe traseu exista piatra de construcție necesară, iar autoritățile comitatene, scaunale și orășenești se ofereau să pună la dispoziția constructorilor forța de muncă și materialele necesare. În final D. Moldovan spune că această cale ar servi intereselor curții care ar demonstra populației că se interesează de progresul și bunăstarea lor.

Obstacolele fizice și financiare care ar putea fi invocate se întâlnesc și în cazul altui traseu. Soluția financiară propusă de el este înființarea unei societăți particulare pe acțiuni cărora să li se acorde concesionarea.

Autoritățile de la Viena au aprobat mai întâi construirea liniei Arad-Sibiu și apoi și a celei Oradea-Brașov, făcând disputa inutilă. Mai apoi se vor construi o serie de linii secundare cerute de exigențele sporite de acum ale Transilvaniei.

D. Moldovan a sprijinit acțiunea de înzestrare a Transilvaniei cu căi ferate și după pensionarea sa, în 1870 când i-a fost solicitat sprijinul pentru linia Iosas-Brad.

Un alt domeniu care prezintă interes pentru activitatea lui D. Moldovan, este prezența sa în comisia cadastrală. În Transilvania măsurătoarea cadastrală este veche: în 1786, împăratul Iosif II, urmărind să cunoască mai bine proprietățile supușilor săi, a dat un "așezământ" pentru cadastru, care s-a tipărit și în limba română, și în care se explica în mod foarte detaliat modul cum trebuiau măsurate moșiile în jugăre austriece de câte 1600 stânjeni. Înainte de 1786, măsurătorile cadastrale se făceau după ochi, astfel încât, la măsurătoarea cadastrală din 1786 mulți proprietari care credeau că au doar câte un iugăr sau două de pământ au constatat că dispun, în realitate, de un număr mai mare de iugăre.

În 1851 D. Moldovan ia atitudine împotriva acaparării pământului preotului din Pietroasa, Nicolau Miclenșiu de către nobilul Varadi Domokos, printr-un memoriu către oficiul cercual din Hațeg³⁷. Acesta ar putea fi un prim pas în implicarea, mai târziu, a lui D. Moldovan în activitatea de măsurare și stabilire a caracterului pământului.

În 1852, la 26 aprilie a fost publicată dispoziția guvernului Transilvaniei privind efectuarea măsurătorilor cadastrale, precum și statutele comisiei regnicolare pentru reglementări urbariale³⁸. D. Moldovan a fost numit în comisie încă din 1852.

Din actele ce au aparținut lui D. Moldovan putem presupune că lucrările comisiei regnicolare au început aproximativ în luna august când, într-un raport către Înaltul Prezidiu al Comandamentului Militar Civil, D. Moldovan notează că a fost repartizat, împreună cu inspectorul de apărare D. Lonhard și

³⁶ *Ibidem*, p. 611.

³⁷ ANDJCj, *Fp. D. Moldovan*, nr. 209-210.

³⁸ *Ibidem*, Acte privind activitatea politico-administrativă, nr. 44; 2. *Ibidem*, nr. 55-56.

comisarul de apărare Zudor, precum și grefierul Simon Gregoriu, în comuna Vidra de Jos³⁹. Comisia era însărcinată a delimita proprietatea în păduri și a o introduce în cadastru, stârnind de altfel numeroase proteste și întâlnind nenumărate piedici. De la oamenii adunați pentru a-i primi a înțeles că din cauza sărăciei sătenii nu pot suporta cheltuielile pe care le implică prezența lor acolo. Dorința lor mărturisită era ca pământul să fie înscris în folosul comunei și nu al fiscului, la care D. Moldovan i-a asigurat că va fi înscris "în posesiunea căruia se afla, la fel și în privința pădurii se va proceda la fel". Comuna a declarat că ea nu putea admite lucrarea dacă pădurea, singurul ei mijloc de câștig și care este proprietatea, ei nu va fi înscrisă pe ea. Documentul demonstrează panica stârnită de aceste măsurători în rândurile țăranilor, care tocmai trecuseră de legea din 1848 cu privire la desființarea iobăgiei. Era vorba de teama seculară a țăranului pentru pământul său care constituia unicul mijloc de existență.

În calitate de membru al comisiei cadastrale, D. Moldovan și-a desfășurat activitatea și în subcercul Câmpeni, unde aflăm că, prezența acestei comisii a determinat protestele lui Avram Iancu care îi îndeamnă pe prietenii săi, tribunii Mihai Andreica și Dionisie Darabant, care îndeplineau funcția de măsurători, să refuze a înscrie pădurile pe numele fiscului⁴⁰.

După cum putem observa măsurătorile cadastrale au stârnit panica și suspiciunea locuitorilor satelor față de posibila acaparare a pământurilor lor de către fisc. Este greu de spus dacă această teamă era sau nu era justificată. Presupunem însă că nu, deoarece este greu de crezut că, în aceste condiții, D. Moldovan s-ar fi lăsat antrenat în această întreprindere.

În noiembrie 1852, D. Moldovan anunța guvernul Transilvaniei de starea de spirit a comunelor din Subcercul Câmpeni care s-au opus măsurătorilor, precum și terminarea măsurătorilor în acest subcerc⁴¹.

În 21 octombrie 1852, D. Moldovan a înaintat Comandamentului districtual militar raportul cu privire la întreruperea lucrărilor cadastrale în satul Certej și Bistra, efectuate de Darabant și Andreica⁴². D. Moldovan le ia apărarea îndemnând să nu li se atribuie vreo intenție rea, deoarece au întâmpinat unele piedici.

D. Moldovan descrie apoi lucrarea incompletă efectuată în Ponorel, sat care consideră că lucrarea este gata, deoarece ea a plătit suma necesară grefierului. La 1 septembrie 1852 Ponorel nu acceptase repetarea lucrării de cadastru, așa cum raportează și comisarul Ordisch⁴³. D. Moldovan se angajează să restabilească încrederea oamenilor din sat în autoritățile imperiale și să restabilească ordinea în vederea reefectuării măsurătorilor cadastrale. Motivele pentru care comunitatea Ponorelului se opune repetării măsurătorilor cadastrale este pentru că se teme că pădurile care au fost din totdeauna ale lor vor fi trecute în patrimoniul fiscului.

La 5 septembrie 1852 D. Moldovan informează despre rezistența localității Albac, împinsă la nesupunere de primarul Todea Ispas și de către Neag Gavrilă, recomandând arestarea lor⁴⁴. În data de 2 septembrie, D. Moldovan, împreună cu grefierul Morar Vasile, s-a deplasat la Albac. Aici, primarul întârziase în convocarea comitetului comunal, din care au fost prezenți doar opt membrii. Când toți membrii au sosit, D. Moldovan i-a întrebat dacă cunosc instrucțiunea imperială, la care ei au răspuns că o cunosc. Comuna a cerut să-i fie recunoscută proprietatea asupra pământului și a pădurilor, aflate la ea în folosință încă înainte de 1848. În cele din urmă s-a fixat începerea lucrării pentru ziua următoare, dar au fost împiedicată de unii oameni cărora nu li se comunicase textul și scopul instrucțiunii. D. Moldovan dorește să aplice legea, dar subliniază că greșelile au fost săvârșite dintr-o confuzie generală de locuitorii satului și prin urmare recomanda să se acorde circumstanțe atenuante. Este pentru o pedeapsă, dar nu aspră. Recomanda o pedeapsă morală din care să aibă toți de câștigat, iar comuna să accepte o înțelegere și să-și dea seama că autoritățile oficiale nu le sunt dușmani.

³⁹ *Ibidem*, nr. 60.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 57-112, 113.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 114.

⁴² *Ibidem*, nr. 57.

⁴³ *Ibidem*, nr. 58, 102a.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 59, 65b, 65, 68.

Referitor la Darabant și Andreica, D. Moldovan cere să-i fie încredințată lui instrucția lor și să fie eliberați din arest⁴⁵.

D. Moldovan în acele împrejurări a fost împuternicit să ia ce măsuri crede de cuviință pentru a readuce comunele la ascultare. În legătură cu această împuternicire, colonelul Springersfeld îi scria în 17 septembrie 1852 că, dacă are nevoie de ajutor să ceară sprijin militar⁴⁶. Este același colonel care trimitea execuții militare asupra comunelor și apoi îl trimitea pe D. Moldovan să rezolve situația și să-i convingă pe săteni să apeleze la autorități pentru a-și rezolva problemele.

Comunitatea Buciumului arată că nu se va împotrivi înscrierii pădurilor pe fisc, dar va protesta pe calea legii pentru a nu fi acuzată că nu s-a supus ordinelor oficiale⁴⁷. Sătenii arată că s-a publicat ca foștilor coloni cărora li s-a "iertat" a folosi aceste păduri până la 1848 să li se permită acest lucru și de aici înainte până la o nouă rânduială. Acest lucru nu s-a aplicat, se arată mai departe în rezoluția înaintată lui D. Moldovan, deși comunitatea a înaintat Inaltului Comandament Militar Civil actele doveditoare. Rezoluțiunea a fost semnată de mai mulți juzi și jurați.

Asupra satului Scărișoara D. Moldovan a fost nevoit să trimită o execuție cătânească, care urma a fi încartiruită în casa judeului, iar pe lângă costul obișnuit comunitatea va mai plăti 5 creștări de argint pe zi⁴⁸. Din 21 septembrie 1852 comunitatea va mai plăti o amendă de 20 zloți de argint pe zi, până când va reveni la ordine, iar banii vor fi trimiși subcomisariatului. Asemenea execuții militare au fost trimise și în Neaga, Albac, Șecătura⁴⁹.

În timpul măsurătorilor cadastrale D. Moldovan a primit plângeri din partea sătenilor că nu le sunt respectate drepturile. La 10 octombrie 1852, Cozma Ioana din Câmpeni s-a adresat lui D. Moldovan arătând că a primit drept de a aduna lemne de foc. Cu toate acestea, atunci când gornicul de pădure a văzut aceste lemne l-a arestat pe soțul ei, deși acesta era bolnav la pat⁵⁰. Mai târziu a fost lăsat să plece, dar evenimentele s-au repetat 2-3 zile la rând. De aceea îi cere să facă o cercetare în acest sens, având și martori că lemnele nu au fost tăiate, ci erau vreascuri adunate.

În 14 octombrie 1852 Sârbu Vasile raportează că a adunat cele 190 de semnături de la locuitorii din Ponorel, cum că aceștia se reîntorc la ascultare⁵¹.

Comunitățile unde ajungea comisiunea și execuțiile militare, trebuiau să suporte cheltuielile de deplasare și cazare. Suma este împărțită pe zile și sunt precizate și zilele în care comisiunea trebuia să primească suma.

Comunitatea	Suma ce trebuie plătită până la 25 sept.	Data	Suma plătită	Restanțe
Ponorel	510 florini	16 august	130	380
Vidra de Sus	300	16 sept.	120	180
Vidra de Jos	260	17 oct.	220	40
Albac	260	17 sept.	100	160
Neaga	100	21 oct.	40	60
Scărișoara	100	21 oct.	-	100
Secătura	80	22 oct.	-	80
Total	1610	-	610	1000

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 61.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 74.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 90a.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 80a.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 95.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 101.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 106.

Întreaga activitate privind măsurătorile cadastrale era bine organizată. Nu avem date cu privire la rezultatele obținute dar este ușor de presupus că și-a îndeplinit scopul propus. Comunele revoltate au revenit la ordine de bună voie sau asupra lor au fost trimise execuții militare, care înrăutățeau și mai mult situația satelor. În aceste situații, pe lângă sumele ce trebuiau plătite comisiei, satului i se impune și plata unei amenzi. Putem spune că activitatea cadastrală nu a adus liniște în viața țăranilor.

Prin întreaga activitate D. Moldovan s-a remarcat printre cei mai de seamă reprezentanți ai poporului român, s-a anunțat a fi un dârz luptător pentru interesele neamului său oprimat. El s-a integrat în noua etapă ce s-a prefigurat după 1848, în anii de prefacere liberală, când cauza românească a devenit parte a dezbaterilor publice, susținută puternic de funcționarii români numiți într-un număr tot mai mare.

D. Moldovan a trăit vremuri de maximă importanță pentru poporul român din Transilvania, vremuri de speranțe, dar și de înăbușire rapidă a lor. A fost o personalitate a mișcării naționale românești, iar funcțiile ocupate i-au permis o bună cunoaștere a evoluției atitudinii Vienei față de români, anticipând momentele favorabile și îndemnându-i pe liderii români să le folosească din plin.

ASPECTS FROM THE ACTIVITY OF D. MOLDOVAN BETWEEN 1848-1867

(Abstract)

The beginning of the liberal period brought on the first-plane elements belonging to the Romanian national movement. D. Moldovan was one of these Romanian politicians whose rising concerning work means one of the first steps in the process of laicisation of the leadership of the Romanian national movement.

D.Moldovan was born in Deva and studied in Zlatna, Sibiu, Viena si Schemnitz. The year 1848 marked his returning to Transylvania s political life. He was preoccupied with this region s constitutional past and present, with the inhabitants of Apuseni Mountains daily needs and he ascertained the needs of reforms.

He had different roles in the hierarchy of the empire hoping he could use his situation in order to help the Romanian people s cause. Being very much involved in helping the cause of the Romanian people he will use any opportunity to contribute to the improvement of the Romanian people s situation in the empire.

D. Moldovan was a personality who was interested in the pressing needs and in the Romanian people s aspirations for freedom in the Habsburgic Empire.